

1. Εισαγωγή

Ο ρόλος των εκπαιδευτικών θεωρείται κεντρικής σημασίας παράμετρος για την επιτυχία των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Οι εκπαιδευτικοί αποτελούν ταυτόχρονα «υποκείμενα» αλλά και αντικείμενα των εκπαιδευτικών αλλαγών και μεταρρυθμίσεων. Οι εκπαιδευτικοί δεν είναι μόνο μία από τις «μεταβλητές/παραμέτρους» των αλλαγών αλλά και οι σημαντικότεροι «φορείς/ παράγοντες» των μεταρρυθμίσεων. Αυτός ο σύνθετος ρόλος των εκπαιδευτικών (υποκείμενα/φορείς/παράγοντες αλλαγών) καθιστά το πεδίο της επαγγελματικής μάθησης και ανάπτυξης των εκπαιδευτικών ως καθοριστικής σημασίας για την αποτελεσματική υλοποίηση των εκπαιδευτικών πολιτικών.

Η ενίσχυση της επαγγελματικής μάθησης και ανάπτυξης των εκπαιδευτικών συνδέεται άρρηκτα με την βελτίωση του εκπαιδευτικού έργου, την ποιοτική αναβάθμιση της διδασκαλίας και της μάθησης και τη βελτίωση των μαθησιακών αποτελεσμάτων των μαθητών.

Ο εκπαιδευτικός αποτελεί πεδίο αιχμής των πολιτικών του «τριγώνου της γνώσης» (εκπαίδευση, έρευνα, καινοτομία) σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Οι εκπαιδευτικοί αποτελούν μια κρίσιμη μάζα διαμεσολάβησης των σύγχρονων σχέσεων 'εξουσίας-γνώσης' ως 'κάτοχοι' της νέας γνώσης, ως 'φορείς' μετάδοσης της γνώσης και ανάπτυξης των δεξιοτήτων στους μαθητές, ως 'αξιολογητές' της διαδικασίας και των αποτελεσμάτων της μάθησης, ως 'εκπαιδευτές' των εκπαιδευτικών στις διαδικασίες επιμόρφωσης, ως 'συμμέτοχοι στην αναπαραγωγή' σύγχρονων πολιτισμικών και ιδεολογικών προτύπων και αξιών, ως 'ενεργοί πολίτες' και 'κριτικοί διανοούμενοι' της εκπαιδευτικής και της κοινωνικής πολιτικής.

Ο σύγχρονος λόγος σχετικά με την βελτίωση της ποιότητας του εκπαιδευτικού επαγγέλματος συνδέεται με την κατασκευή του «εκπαιδευτικού υποκειμένου» και με τη διαμόρφωση ενός «πλαισίου προσόντων» των εκπαιδευτικών που αφορούν στην ανανέωση των γνώσεων, τη διεύρυνση και εμβάθυνση των στάσεων και των αξιών, την και επέκταση των επαγγελματικών δεξιοτήτων καθώς και την ανάπτυξη αναστοχαστικών πρακτικών και έρευνας.

Το εκπαιδευτικό επάγγελμα χαρακτηρίζεται από τέσσερεις βασικές διαστάσεις που παραπέμπουν σε αντίστοιχες ιδιότητες των εκπαιδευτικών. Οι εκπαιδευτικοί είναι *επιστήμονες, επαγγελματίες, παιδαγωγοί και λειτουργοί*. Κάθε διάσταση έχει τη δική της δυναμική, εμπεριέχει διαφορετικά ποιοτικά στοιχεία και επηρεάζεται καθοριστικά από τις αλλαγές στο πλαίσιο και τις συνθήκες άσκησης του εκπαιδευτικού έργου των εκπαιδευτικών. Ως εκ τούτου προκαλούνται ειδικές απαιτήσεις για την καλλιέργεια και την ανάπτυξη του επαγγελματικού κεφαλαίου των εκπαιδευτικών και τη συνεχή αναβάθμιση των ικανοτήτων τους (γνώσεων, δεξιοτήτων, προδιαθέσεων, στάσεων) μέσα από τις διαδικασίες της επαγγελματικής μάθησης και της επαγγελματικής ανάπτυξης.

Η διαμόρφωση και αξιολόγηση του επαγγελματικού κεφαλαίου των εκπαιδευτικών επηρεάζεται, μεταξύ άλλων, από τη διάκριση μεταξύ των εννοιών «*το να είσαι καλός*» και «*να το κάνεις καλά*». Υποστηρίζεται ότι στην ανάπτυξη των καθημερινών εκπαιδευτικών

πρακτικών στο σχολείο σημασία δεν έχει τόσο «το να είσαι καλός» αλλά, κυρίως, «να το κάνεις καλά» !

Η έννοια του «*να είσαι καλός*» αναφέρεται περισσότερο στο θεωρητικό επίπεδο και τη γνωστική συγκρότηση του εκπαιδευτικού, συνδέεται με την ατομική αξιολόγηση, αφορά στη συγκρότηση του προσωπικού βιογραφικού (portfolio), προκύπτει ως αποτέλεσμα ατομικής αξιολογικής κρίσης, αντικατοπτρίζει μια φωτογραφία της ιστορικής στιγμής του υποκειμένου, εξαρτάται από (προ)καθορισμένα - κυρίως γνωστικά - αξιολογικά και μετρήσιμα κριτήρια. Η μεταβολή στα κριτήρια της εκάστοτε αξιολογικής κρίσης επηρεάζει και επιφέρει αλλαγή στα αποτελέσματα της ατομικής αξιολόγησης (είσαι καλός σύμφωνα με ορισμένα κριτήρια δεν είσαι όμως σύμφωνα με κάποια άλλα). Γενικότερα, το «*να είσαι καλός*» συνδέεται περισσότερο με τη διαδικασία της «*επαγγελματικής ανάπτυξης*» (επιμορφώσεις, πιστοποιήσεις σεμιναρίων, ατομική αξιολόγηση, μοριοδότηση, κατάληψη θέσης, κα.) και στο βαθμό που συνδέεται με τη διαμόρφωση του ατομικού βιογραφικού (portfolio) είναι σωρευτικό, διαρκές και εξελίσσεται, εμπλουτίζεται και αναπροσαρμόζεται δια βίου.

Η έννοια του «*να το κάνεις καλά*» αναφέρεται στο εφαρμοσμένο επίπεδο. Ανεξάρτητα από το επίπεδο και την ποιότητα του γνωστικού κεφαλαίου του εκπαιδευτικού συνδέεται με το πλαίσιο των ευρύτερων ικανοτήτων και τη δυνατότητα της προσαρμογής του σε διαφορετικές εκπαιδευτικές συνθήκες, σε διαφορετικά εκπαιδευτικά πλαίσια, με διαφορετικό μαθητικό δυναμικό και με σκοπό τη συνεχή βελτίωση των μαθησιακών αποτελεσμάτων και την ολόπλευρη ανάπτυξη των ικανοτήτων των μαθητών.

Το «*να το κάνεις καλά*» δεν εξαρτάται από (προ)καθορισμένα αξιολογικά και μετρήσιμα κριτήρια και δίνει έμφαση στις διαδικασίες παραγωγής του μαθησιακού αποτελέσματος. Το «*να το κάνεις καλά*» συνδέεται περισσότερο με τις διαδικασίες της «*επαγγελματικής μάθησης*», απαιτεί δημιουργικότητα, ευελιξία, προσαρμοστικότητα και συνέπεια, επηρεάζεται και αλληλεπιδρά με τις προσωπικές θεωρίες των εκπαιδευτικών, συνδέεται με διαδικασίες αυτεπίγνωσης, αυτοαξιολόγησης και κριτικού αναστοχασμού, έχει στόχο τη βελτίωση και επηρεάζεται από τις ιδιαίτερες συνθήκες άσκησης του εκπαιδευτικού έργου και τις σχέσεις (εμπιστοσύνη, αμοιβαιότητα, συνεργασία, διαμοιρασμός) που αναπτύσσονται συλλογικά στη σχολική κοινότητα.

2. Επαγγελματική μάθηση και ανάπτυξη

Στην βιβλιογραφία, συναντάται συχνά η διάκριση μεταξύ των όρων της «επαγγελματικής ανάπτυξης» και της «επαγγελματικής μάθησης». Οι δύο όροι δεν ταυτίζονται και η διάκριση μεταξύ τους είναι κάτι περισσότερο από εννοιολογική και εμπεριέχει ουσιώδεις διαφορές σε σημασιολογικό, θεωρητικό και σε εφαρμοσμένο επίπεδο.

Η επαγγελματική ανάπτυξη ορίζεται γενικά ως το σύνολο των συστηματικών δραστηριοτήτων με τις οποίες βελτιώνονται οι γνώσεις, οι δεξιότητες και οι εκπαιδευτικές πρακτικές και ενισχύεται και αναβαθμίζεται το επάγγελμα των εκπαιδευτικών.

Η επαγγελματική ανάπτυξη είναι συνεχής, πραγματοποιείται καθόλη τη διάρκεια του επαγγελματικού βίου, περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, αρχική κατάρτιση, πρακτική εξάσκηση, ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση και ανατροφοδότηση και συνοδεύεται από διαδικασίες διαρκούς υποστήριξης, παρακολούθησης και αξιολόγησης. Πρόκειται για μια δυναμική διαδικασία που εκτείνεται από το προσωπικό στο επαγγελματικό επίπεδο, έχει σαφή χαρακτηριστικά ως προς το χρόνο (διάρκεια), το εύρος της, το περιεχόμενο και το πλαίσιο εφαρμογής, και συνδέεται με την κατανόηση των απαιτήσεων, την αποδοχή των ευθυνών και τη δέσμευση των εκπαιδευτικών απέναντι στο έργο τους.

Η έννοια της επαγγελματικής ανάπτυξης συνδέεται με τη διαρκή μεταλλαγή του εκπαιδευτικού έργου στο σχολείο και των εργασιακών συνθηκών των εκπαιδευτικών και αφορά όχι μόνο στη βελτίωση των ικανοτήτων των εκπαιδευτικών αλλά και στην ενίσχυση του κύρους του επαγγέλματος. Η ανάπτυξη αυτή δύναται να παρέχεται είτε επίσημα είτε ανεπίσημα με άτυπες, τυπικές και μη τυπικές μορφές επιμόρφωσης και διακρίνεται σε στάδια, μορφές και μοντέλα τα οποία διαφοροποιούνται ανάλογα με την ηλικία, την εμπειρία, το εργασιακό (σχολικό) πλαίσιο, το σκοπό, το αντικείμενο και το περιεχόμενο των διαδικασιών εκμάθησης και ανάπτυξης ικανοτήτων των εκπαιδευτικών.

Σε εφαρμοσμένο επίπεδο ο όρος «επαγγελματική ανάπτυξη» συνδέεται συνήθως με σπουδές μεταπτυχιακού επιπέδου και αναφέρεται σε επιμορφωτικά προγράμματα και δραστηριότητες που είναι θεσμικά προβλεπόμενες, οργανώνονται από φορείς της πολιτείας ή εκπαιδευτικούς φορείς σε κεντρικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο, κατευθύνονται «από πάνω προς τα κάτω» και έχουν οριζόντιο χαρακτήρα στη λογική ενός μοντέλου «που ταιριάζει σε όλους» χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες μαθησιακές και εκπαιδευτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών.

Η επαγγελματική ανάπτυξη δεν οδηγεί πάντα σε μάθηση καθώς διάφορες μορφές και προγράμματα επαγγελματικής ανάπτυξης αν και είναι καλά σχεδιασμένα και λαμβάνουν υπόψη τις αρχές της εκπαίδευσης ενηλίκων, δεν συνδέονται αποτελεσματικά με τη σχολική πραγματικότητα ώστε να επηρεάσουν γνωστικά και συναισθηματικά και να οδηγήσουν σε ουσιαστική, βαθύτερη και βιώσιμη αλλαγή αντιλήψεων, στάσεων, συμπεριφοράς ή των πρακτικών των εκπαιδευτικών.

Αντίθετα, η «επαγγελματική μάθηση» είναι προσανατολισμένη στις ειδικές μαθησιακές ανάγκες των εκπαιδευτικών, δίνει έμφαση στον μετασχηματιστικό χαρακτήρα της μάθησης, μεταφέρει την ευθύνη για την οργάνωση του περιεχομένου της μάθησης στους ίδιους τους εκπαιδευτικούς και συμβάλλει στην επαγγελματική ανάπτυξη καθώς έχει συμπληρωματική σχέση με τις σπουδές και τις επιμορφωτικές δράσεις που οργανώνουν διάφοροι εκπαιδευτικοί φορείς.

Ο όρος *επαγγελματική μάθηση* εστιάζει σε διαδικασίες εκμάθησης που αναπτύσσονται σε ενδοσχολικό επίπεδο, και αναφέρεται συνήθως σε διαδικασίες και συνεργατικές πρακτικές που οδηγούν σε συγκεκριμένες αλλαγές στις επαγγελματικές γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις, πεποιθήσεις ή δράσεις των εκπαιδευτικών. Συνήθεις μορφές επαγγελματικής μάθησης θεωρούνται, μεταξύ άλλων, η συμμετοχή σε ομάδες μελέτης και συζητήσεων στο σχολείο, η ανάπτυξη κοινοτήτων μάθησης στο σχολείο, η συμμετοχή στις δράσεις αυτοαξιολόγησης του σχολείου, τα δίκτυα μάθησης, η υποστήριξη από «κριτικό φίλο», η έρευνα δράσης, η αξιολόγηση ομοτέχνων.

Η επαγγελματική μάθηση είναι μια διαρκής, δυναμική και συνεργατική διαδικασία, ενσωματωμένη στην καθημερινή εργασία του σχολείου και της τάξης, που απαιτεί τη γνωστική και συναισθηματική συμμετοχή των εκπαιδευτικών ατομικά και συλλογικά και επηρεάζεται από τις ιδιαιτερότητες της σχολικής μονάδας και του μαθητικού δυναμικού. Ως εκ τούτου, αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στην ανάληψη ενεργού ρόλου από τους εκπαιδευτικούς για συστηματική έρευνα και κριτικό αναστοχασμό σχετικά με τη βελτίωση των εκπαιδευτικών πρακτικών και τη συνεχή προσωπική τους ανάπτυξη τους. Οι εκπαιδευτικοί διερευνούν τις πρακτικές που εφαρμόζουν, κατανοούν και αξιολογούν τις ανάγκες των αλλαγών, συμμετέχουν συλλογικά στην οικοδόμηση της γνώσης (συζητήσεις, διαμοιρασμός, παρατηρήσεις, κα.) και αναπτύσσουν δεξιότητες που είναι μεταβιβάσιμες στους μαθητές. Δεν είναι δυνατόν να επιδιώκεται οι μαθητές να «μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν» και να συνεργάζονται αποτελεσματικά, χωρίς οι εκπαιδευτικοί να διαθέτουν τις ίδιες ικανότητες και τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά.

Η επαγγελματική μάθηση περιλαμβάνει την αλληλεπίδραση προσωπικών θεωριών, επιστημονικών αντιλήψεων και κοινωνικών στάσεων, θεωρείται ως προϋπόθεση και συμβάλλει θετικά επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών, αλλά όταν παραμένει σε

ατομικό και αυτοαναφορικό επίπεδο δεν οδηγεί στη βελτίωση των εκπαιδευτικών πρακτικών. Η επαγγελματική μάθηση αποκτά ιδιαίτερη δυναμική όταν αναπτύσσεται σε συλλογικό επίπεδο στο περιβάλλον εργασίας μέσα από την συγκρότηση «κοινοτήτων μάθησης» στο σχολείο, με έμφαση σε διαδικασίες όπως ο διαμοιρασμός και η ανταλλαγή γνώσεων και εμπειριών, η αμοιβαιότητα, η εμπιστοσύνη, οι αναστοχαστικές πρακτικές, η προώθηση καινοτομιών, η συμμετοχή σε ενδοσχολικές επιμορφώσεις, η ανάπτυξη δικτύων μάθησης.

Η αλληλεπίδραση μεταξύ επαγγελματικής μάθησης και ανάπτυξης των εκπαιδευτικών είναι δεδομένη. Η αποτελεσματική εφαρμογή προγραμμάτων και δράσεων εκμάθησης που αναπτύσσονται σε θεσμικό και σχολικό επίπεδο πρέπει να βασίζεται στον επαρκή σχεδιασμό, να συνδέεται με τις ιδιαίτερες ανάγκες των εκπαιδευτικών, να διασφαλίζεται ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν λόγο στο είδος και τον τρόπο της μάθησης που χρειάζονται και να προωθείται η ενίσχυση και ο εμπλουτισμός των ικανοτήτων τους με σκοπό τη βελτίωση του εκπαιδευτικού έργου και των μαθησιακών αποτελεσμάτων των μαθητών.

3. Η «κατασκευή» του εκπαιδευτικού υποκειμένου

Ο μετασχηματισμός του σχολείου σε οργανισμό και κοινότητα μάθησης ως μια δυναμική διαδικασία μετασχηματιστικής μάθησης και εκπαιδευτικής διακυβέρνησης επηρεάζει καθοριστικά την κατασκευή του εκπαιδευτικού υποκειμένου σε ατομικό και σε συλλογικό επίπεδο και προωθεί ριζικές αλλαγές στο πλαίσιο ικανοτήτων των εκπαιδευτικών.

Η έννοια του «εκπαιδευτικού υποκειμένου» προσεγγίζεται (αναλυτικά και ερμηνευτικά) σύμφωνα με τρεις βασικές διαστάσεις/ υποστάσεις: α) του «υποκειμένου», β) του «υπόκειμένου», γ) του «παράγοντα υποκειμενοποίησης» των άλλων.

Η διαδικασία συγκρότησης των εκπαιδευτικών ως υποκειμένων (ατομικών και συλλογικών) είναι συνεχής και επηρεάζεται από τις σχέσεις γνώσης-εξουσίας που αναπτύσσονται στο σχολείο και στην ευρύτερη εκπαιδευτική κοινότητα. Ειδικότερα, η συγκρότηση των εκπαιδευτικών ως «υποκειμένων» συνδέεται/ αντιστοιχεί στις βασικές ιδιότητες των εκπαιδευτικών και διακρίνεται σε μορφές, όπως:

1. Ο εκπαιδευτικός ορίζεται με βάση την ατομική του ταυτότητα και αυτοσυνειδησία (επιστήμονας/λειτουργός)
2. Ο εκπαιδευτικός υπάγεται/υπόκειται στον έλεγχο και την εξουσία εξωτερικών φορέων (επαγγελματίας)
3. Ο εκπαιδευτικός λειτουργεί ως παράγοντας υποκειμενοποίησης (παιδαγωγός) των άλλων (εκπαιδευτικών και μαθητών).

Η μεταφορά της παραπάνω ανάγνωσης στον χώρο της εκπαίδευσης έχει ιδιαίτερη σημασία στην «κατασκευή» των εκπαιδευτικών ως υποκειμένων. Τα βασικά σημεία στην ανάγνωση κάθε περίπτωσης είναι τα ακόλουθα:

A. Ο εκπαιδευτικός ως διακριτή αυτόνομη οντότητα αναφέρεται στην κατασκευή και την θεώρηση του εαυτού, στους τρόπους αυτογνωσίας και αυτοκαθορισμού του ατόμου, δηλαδή στους τρόπους με τους οποίους τα άτομα (οι εκπαιδευτικοί) στα πλαίσια της προσωπικής θεωρίας και της σχετικής τους αυτονομίας, αυτοπροσδιορίζονται και αυτοελέγχονται (αυτο-κυβερνώνται) σύμφωνα με αυτό που θεωρούν ορθό και αληθές. Η έννοια του εκπαιδευτικού υποκειμένου εφαρμόζεται σε δύο επίπεδα: στο ατομικό και το συλλογικό.

Στο ατομικό επίπεδο του εκπαιδευτικού, το υποκείμενο αναφέρεται μεταξύ άλλων, σε ζητήματα όπως η θεώρηση του εαυτού, οι τρόποι αυτογνωσίας και αυτοκαθορισμού του ατόμου, οι προσωπικές θεωρίες, οι γνώσεις και ικανότητες που διαθέτει, καθώς και στην προσωπική βελτίωση, την επαγγελματική μάθηση και ανάπτυξη.

Αντίστοιχα, το υποκείμενο στο συλλογικό επίπεδο της σχολικής μονάδας αφορά στο σχολικό συμβούλιο, στη συλλογική διοίκηση-ηγεσία, στον σύλλογο διδασκόντων και αναφέρεται, μεταξύ άλλων, σε ζητήματα όπως το όραμα του σχολείου, ο συλλογικός προγραμματισμός, οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων, το κλίμα και οι σχέσεις, οι διαδικασίες της μάθησης στο σχολείο, οι δράσεις βελτίωσης της ποιότητας του εκπαιδευτικού έργου.

Β. Ο εκπαιδευτικός ως «υπό-κείμενο», αναφέρεται στους τρόπους και στις διαδικασίες διαμέσου των οποίων καθίσταται και εργάζεται ως «επαγγελματίας» και υπό-κειται σε συστήματα εξωτερικού (θεσμικού) ελέγχου στο πλαίσιο των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας-γνώσης, των συστημάτων συμβολικού και κανονιστικού ελέγχου και των καθεστώτων πειθαρχίας και υποτέλειας που τα συνοδεύουν. Η έννοια του εκπαιδευτικού «υπό-κειμένου» εφαρμόζεται επίσης σε δύο επίπεδα: στο ατομικό και το συλλογικό:

Σε ατομικό επίπεδο ο εκπαιδευτικός ως «υπό-κείμενο», ελέγχεται από τις σχέσεις γνώσης-εξουσίας, τις θεσμικές και κοινωνικές πρακτικές και τις τεχνολογίες του εαυτού, με όρους κυβερνησιμότητας και επιτελεστικότητας. Γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και συμπεριφορές ελέγχονται και αξιολογούνται σύμφωνα με ένα πλαίσιο εξωτερικών θεσμίσεων/ρυθμίσεων στις οποίες ο εκπαιδευτικός υποχρεούται και πρέπει να ανταποκριθεί αποτελεσματικά.

Αντίστοιχα, στο συλλογικό επίπεδο, η σχολική μονάδα (σύλλογος διδασκόντων, κ.ά.) «υπό-κειται» στους κανόνες και στις απαιτήσεις των θεσμικών ρυθμίσεων και πρακτικών που επιβάλλονται από την πολιτεία και αφορούν, μεταξύ άλλων, σε ζητήματα οργάνωσης, διοίκησης, λειτουργίας και αξιολόγησης όπως η σχετική αυτονομία του σχολείου, η διακυβέρνηση του σχολείου, η διαφάνεια και η λογοδοσία, η αξιολόγηση του σχολείου, η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών, τα μαθησιακά αποτελέσματα.

Γ. Ο εκπαιδευτικός ως «παράγοντας υποκειμενοποίησης» του εαυτού και των άλλων επηρεάζεται από τις σχέσεις εξουσίας στο πλαίσιο των οποίων συγκροτείται ως μια μορφή εξουσίας που υποτάσσει και συγχρόνως δημιουργεί υποκείμενα.

Ο εκπαιδευτικός (σε ατομικό και σε συλλογικό επίπεδο) συμμετέχει ενεργά στις τεχνολογίες διακυβέρνησης με σκοπό να λειτουργήσει ως παράγοντας υποκειμενοποίησης των άλλων. Ειδικότερα, συμμετέχει, επηρεάζει και επιδρά στη διαμόρφωση υποκειμένων στο χώρο του σχολείου ως ακολούθως:

1. των συναδέλφων εκπαιδευτικών μέσω της συμμετοχής σε διαδικασίες και δράσεις όπως : σχολικός προγραμματισμός, ανάπτυξη συνεργασιών, σχέδια δράσης, ανταλλαγές υλικού, επικοινωνία, δικτύωση, αξιολόγηση ομοτέχνων, mentoring, επιμόρφωση, επαγγελματική μάθηση και ανάπτυξη, κ.ά.

2. των μαθητών/-τριών του μέσω της ανάπτυξης και εφαρμογής των εκπαιδευτικών πρακτικών, όπως : μετάδοση γνώσεων και αξιών, διαμόρφωση πολιτών, έλεγχος, φροντίδα μέσω των κανονιστικών και αναπαραγωγικών πλαισίων που ορίζονται από την πολιτεία/τους θεσμούς: διαδικασίες μάθησης, διδασκαλία, παιδαγωγικές πρακτικές, έλεγχος, εξετάσεις, αξιολόγηση, συμπεριφορές, μαθησιακά αποτελέσματα, κ.ά.).

3. στο επίπεδο οργάνωσης και λειτουργίας της σχολικής μονάδας, τα συλλογικά όργανα (Διεύθυνση, σύλλογος διδασκόντων, κ.ά.) διαμορφώνουν το πλαίσιο διακυβέρνησης του σχολείου (κανόνες, λήψη αποφάσεων, κ.α.) και επηρεάζουν καθοριστικά τη διαμόρφωση υποκειμένων μέσω της άσκησης εξουσίας (διοικητικού και παιδαγωγικού χαρακτήρα) και βιοπολιτικού ελέγχου των μαθητών και των εκπαιδευτικών.

Η κατασκευή του σύγχρονου εκπαιδευτικού υποκειμένου επηρεάζεται από τα θεσμικά και ρυθμιστικά πλαίσια λειτουργίας του σχολείου αλλά εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από τους βαθμούς και τις πρακτικές ελευθερίας που ισχύουν (θεσμικά και κοινωνικά) στον χώρο της εκπαίδευσης. Ειδικότερα, ζητήματα όπως οι κοινότητες μάθησης, η ανάπτυξη συνεργατικών πρακτικών, η εμπιστοσύνη, η αμοιβαιότητα και ο διαμοιρασμός γνώσεων και εμπειριών, οι αναστοχαστικές πρακτικές, η θετική στάση απέναντι στις καινοτομίες και

στις αλλαγές, η ανάπτυξη δικτύων μάθησης, αποτελούν ουσιώδεις διαστάσεις του εκπαιδευτικού έργου στο σχολείο και βασικές κατευθύνσεις στη διαμόρφωση του πλαισίου ικανοτήτων των εκπαιδευτικών.

Η επαγγελματική ιδιότητα των εκπαιδευτικών είναι εξ ορισμού και εκ των προτέρων ελεγχόμενη από το πλαίσιο που ορίζει η πολιτεία και οι δυνατότητες ανάληψης πρωτοβουλιών και δράσεων περιορισμένες. Αντίθετα, οι εκπαιδευτικοί ως επιστήμονες, παιδαγωγοί και λειτουργοί έχουν ουσιαστική ευθύνη, αρμοδιότητα και καθήκον να (ανα)προσαρμόζουν τη διδασκαλία και τη μάθηση στις ιδιαιτερότητες των μαθητών και της σχολικής μονάδας. Επιπρόσθετα, ο μετασχηματισμός του σχολείου σε ΟΚΜ και οι στόχοι των σύγχρονων μεταρρυθμίσεων απαιτούν πολιτικές που συμπεριλαμβάνουν την ενίσχυση της σχετικής αυτονομίας των σχολείων και των βαθμών ελευθερίας των εκπαιδευτικών και τη συνεχή υποστήριξη και βελτίωση των ικανοτήτων τους.

4. Το πλαίσιο ικανοτήτων των εκπαιδευτικών

Ο σύγχρονος λόγος σε διεθνές επίπεδο σχετικά με την βελτίωση της ποιότητας, αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας της εκπαίδευσης συνδέει την επιτυχή υλοποίηση των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων με την ανάπτυξη πολιτικών βελτίωσης και ενίσχυσης των ικανοτήτων και διαρκούς υποστήριξης των πλαισίων επαγγελματικής μάθησης και ανάπτυξης των εκπαιδευτικών.

Ο όρος «ικανότητες» (competences) αντικατέστησε τον όρο «δεξιότητες» (skills) ο οποίος θεωρείται ότι εκφράζει με ένα πιο ευρύ και συνολικό τρόπο την προσωπική ανάπτυξη, την κοινωνική ενσωμάτωση και την καταλληλότητα για απασχόληση. Η έννοια της «ικανότητας» αναφέρεται σε ένα συνδυασμό γνώσεων, δεξιοτήτων και στάσεων του ατόμου και συμπεριλαμβάνει τη διάθεση για μάθηση μέσα από μια δυναμική διασύνδεση γνωστικών και μεταγνωστικών ικανοτήτων.

Η «ικανότητα» χρησιμοποιείται ως γενικός όρος που καλύπτει τις δεξιότητες και τα προσόντα και αφορά στην επίτευξη ενός υψηλού βαθμού ολοκλήρωσης μεταξύ των δυνατοτήτων και των ικανοτήτων του ατόμου με ευρύτερους κοινωνικούς στόχους. Η απόκτηση των ικανοτήτων συνδέεται με τρεις διαστάσεις της ανάπτυξης και της ολοκλήρωσης του ατόμου: α) της προσωπικής ολοκλήρωσης (πολιτιστικό κεφάλαιο), β) του ενεργού πολίτη (κοινωνικό κεφάλαιο) και γ) της καταλληλότητας για απασχόληση (ανθρώπινο κεφάλαιο).

Στο πλαίσιο της σχολικής εκπαίδευσης οι ικανότητες θεωρείται ότι αντιπροσωπεύουν ένα μεταβιβάσιμο, πολυσύνθετο πακέτο γνώσεων, δεξιοτήτων και στάσεων που όλοι μαθητές χρειάζονται για την προσωπική τους ολοκλήρωση, ανάπτυξη και απασχόληση.

Η ικανότητα είναι κάτι περισσότερο από γνώση και δεξιότητες. Περιλαμβάνει την δυνατότητα να αντιμετωπίζει κανείς σύνθετες καταστάσεις και περίπλοκες απαιτήσεις, σε απρόβλεπτες συνθήκες, αξιοποιώντας και κινητοποιώντας γνωστικούς και ψυχοκοινωνικούς πόρους (συμπεριλαμβανομένων των δεξιοτήτων και των στάσεων) τόσο σε συγκεκριμένα όσο και σε διαφορετικά κοινωνικά, πολιτισμικά και εργασιακά περιβάλλοντα. Συνακόλουθα, οι ικανότητες πρέπει να είναι *μεταβιβάσιμες* (εφαρμόσιμες σε ποικίλες καταστάσεις και πλαίσια) και *πολυλειτουργικές* (να μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη διαφορετικών στόχων και για την επίλυση διαφορετικών ειδών προβλημάτων).

Οι ικανότητες των μαθητών επιδιώκεται να αναπτυχθούν στο πλαίσιο της βασικής εκπαίδευσης ή κατάρτισης και να αποτελέσουν το υπόβαθρο για την περαιτέρω εκμάθηση ως τμήμα της δια βίου μάθησης. Ως εκ τούτου, η αποτελεσματική ανάπτυξη των ικανοτήτων των μαθητών συνδέεται αφενός με την εκπόνηση κατάλληλων προγραμμάτων σπουδών σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες και αφετέρου με αντίστοιχα

προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων που αποσκοπούν στη βελτίωση της εκπαίδευσης και της πιστοποίησης των ικανοτήτων των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτών.

Οι πολλαπλές απαιτήσεις για το νέο μεταβαλλόμενο ρόλο των εκπαιδευτικών προωθούν, ενδεχομένως, μια πιο ολιστική προσέγγιση της έννοιας και του πλαισίου των προσόντων των εκπαιδευτικών, καθώς συνδέονται τόσο με νέες θεωρητικές κατασκευές (διαβίου μάθηση, διαχείριση της ετερότητας, πολυπολιτισμικότητα, αυτομόρφωση, διαρκής επιμόρφωση, νέες μορφές ηγεσίας και διοίκησης στο σχολείο) όσο και με καινοτόμες εκπαιδευτικές πρακτικές στο σχολείο και στην σχολική τάξη (διαθεματικότητα, αξιοποίηση ψηφιακών τεχνολογιών, πολλαπλές διδακτικές πηγές, εναλλακτικές μορφές μάθησης, συνεργατική επίλυση προβλημάτων, σχέσεις και διαδικασίες αυτοδέσμευσης και αυτοαξιολόγησης).

Οι ικανότητες των εκπαιδευτικών συνδέονται άμεσα με την αποτελεσματική υποστήριξη της ανάπτυξης των ικανοτήτων των μαθητών. Δεν είναι δυνατόν να επιδιώκεται οι μαθητές να αναπτύσσουν ικανότητες (αυτενέργεια, αυτοαξιολόγηση, κριτικός αναστοχασμός, δημιουργικότητα, ενσυναίσθηση, καινοτομία, εμπιστοσύνη, δέσμευση, υπευθυνότητα), να «μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν» και να συνεργάζονται αποτελεσματικά, χωρίς οι εκπαιδευτικοί να διαθέτουν τις ίδιες ικανότητες και τα ίδια χαρακτηριστικά.

Επιπρόσθετα, οι επιδράσεις του ψηφιακού μετασχηματισμού στην εκπαίδευση, στην εργασία και στην κοινωνία δημιουργούν απαιτήσεις για νέα μαθησιακά περιβάλλοντα στο σχολείο. Η εστίαση μετατίθεται πλέον από τα αποτελέσματα στις διαδικασίες της μάθησης. Το διακύβευμα δεν είναι να καθοριστεί ποιες ικανότητες πρέπει ή μπορούν να μετρηθούν με τα διάφορα τεστ και προγράμματα αξιολόγησης, αλλά ποιες ικανότητες χρειάζεται να αποκτήσουν οι μαθητές και πώς θα προετοιμαστούν επαρκώς για την εργασία, την κοινωνική ένταξη και την προσωπική ανάπτυξη και ευημερία. Σημασία έχει να διαμορφωθεί ένα πλαίσιο ανάπτυξης των διαδικασιών της μάθησης στο σχολείο με έμφαση στον κριτικό αναστοχασμό και την μετασχηματιστική μάθηση εκπαιδευτικών και μαθητών και όχι εργαλεία για τη μέτρησή της!

Στη συνέχεια παρατίθεται ενδεικτικά ένα σύγχρονο πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο σχετικά με τα προσόντα και τις ικανότητες των εκπαιδευτικών (teacher competences/capacities), οι οποίες ταξινομούνται στις ακόλουθες κατηγορίες: γνώσεις, επαγγελματικές δεξιότητες και προδιαθέσεις. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η κατηγορία 'προδιαθέσεις' (dispositions), στις οποίες περιλαμβάνονται οι πεποιθήσεις, οι στάσεις, οι αξίες και οι δεσμεύσεις των εκπαιδευτικών οι οποίες συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με το πλαίσιο και τις διαδικασίες του μετασχηματισμού του σχολείου σε οργανισμό και κοινότητα μάθησης.

Ένα σύγχρονο πλαίσιο ικανοτήτων των εκπαιδευτικών				
Γνώσεις	Επαγγελματικές δεξιότητες	Προδιαθέσεις		
		Πεποιθήσεις	Στάσεις και Αξίες	Δεσμεύσεις

ΓΝΩΣΕΙΣ

- Γνώση του γνωστικού αντικειμένου
- Παιδαγωγική γνώση του γνωστικού περιεχομένου
- Γενική Παιδαγωγική γνώση
- Γνώση του προγράμματος σπουδών
- Θεμελιακές γνώσεις των Επιστημών Αγωγής (διαπολιτισμική, ιστορική, φιλοσοφική, ψυχολογία, κοινωνιολογική, κοινωνική γνώση)
- Συγκειμενοποιημένες (contextual), θεσμικές και οργανωτικές πτυχές των εκπαιδευτικών πολιτικών
- Ζητήματα-θέματα συμπερίληψης (ενσωμάτωσης) και ποικιλομορφίας
- Αποδοτική χρήση νέων τεχνολογιών
- Αναπτυξιακή ψυχολογία
- Ομαδικές διαδικασίες και δυναμική των ομάδων, θεωρίες μάθησης και θέματα κινήτρων
- Διαδικασίες και μέθοδοι αξιολόγησης και αποτίμησης

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ

- Σχεδιασμός, διαχείριση και συντονισμός της διδασκαλίας
- Χρήση/αξιοποίηση διδακτικών υλικών και τεχνολογιών
- Διαχείριση μαθητών και ομάδων
- Έλεγχος, προσαρμογή και αποτίμηση διδακτικών/μαθησιακών στόχων και διαδικασιών
- Συνεργασία με συναδέλφους, γονείς και κοινωνικές υπηρεσίες
- Δεξιότητες διαπραγμάτευσης, κοινωνικής και πολιτικής αλληλεπίδρασης
- Συνεργατικές, αναστοχαστικές, διαπροσωπικές δεξιότητες που προωθούν τη μάθηση στις επαγγελματικές κοινότητες
- Ικανότητες να προσαρμόζει τις δυναμικές πολλαπλών επιπέδων στο συγκείμενο του σχολείου (εφαρμογή κυβερνητικών και τοπικών πολιτικών στις δυναμικές της τάξης, των μαθητών και του σχολείου)
- Ικανότητα να διατυπώνονται συμπεράσματα και να παίρνονται αποφάσεις στη βάση ερμηνειών, ενδείξεων και δεδομένων για την προώθηση της διδασκαλίας και της μάθησης

ΠΡΟΔΙΑΘΕΣΕΙΣ
(Πεποιθήσεις, στάσεις, αξίες, δεσμεύσεις)

- Επιστημολογική επίγνωση (πχ. επίγνωση σε θέματα που σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά και την ιστορική εξέλιξη του γνωστικού αντικειμένου, συνειδητότητα του status που το αντικείμενο έχει ως προς τις άλλες γνωστικές περιοχές κλπ.)
- Μεταβιβάσιμες δεξιότητες
- Προδιάθεση/ετοιμότητα για αλλαγή, ευελιξία και συνεχή μάθηση
- Δέσμευση του εκπαιδευτικού σχετικά με την προώθηση της μάθησης για όλους τους μαθητές
- Προδιάθεση για την ενίσχυση των δημοκρατικών στάσεων και πρακτικών των μαθητών, ως μελλοντικών πολιτών
- Προδιάθεση για επαγγελματική ανάπτυξη συμπεριλαμβανόμενης της μελέτης και της έρευνας
- Προδιάθεση του εκπαιδευτικού για αυτοεξέταση, συζήτηση και διερεύνηση των πρακτικών του
- Προδιάθεση για ομαδική εργασία, συνεργασία και συμμετοχή σε δίκτυα
- Αίσθηση της αυτο-αποτελεσματικότητας